

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОДИНОКИМИ
МАТЕРЯМИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступення вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
Юлія ГОЛІК

Керівник: Сергій КОСТЮЧКОВ, професор

Рецензент: Наталія ТАВРОВЕЦЬКА, доцентка

Херсон 2020

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НЕПОВНИХ СІМЕЙ ТА ОДИНОКИХ МАТЕРІВ	7
1.1. Соціально-психологічний феномен девіантного материнства.....	7
1.2. Соціально-психологічні аспекти одинокого материнства.....	14
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ОДИНОКИХ МАТЕРІВ	23
2.1. Аналіз основних теоретичних підходів до вивчення проблем дисфункціональної сім'ї.....	23
2.2. Особливості сучасних технологій соціальної роботи з одинокими матерями.....	31
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	45
ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	45

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією із найбільших цінностей, створених людством, є сім'я. Сім'я виступає посередником між особистістю і суспільством, транслятором фундаментальних цінностей від покоління до покоління. Вона здатна суттєво впливати на процеси суспільного розвитку, формування громадянських правовідносин, відтворення робочої сили; здатна сприяти нівелюванню соціальних протиріч та напруги в суспільстві.

Ось чому дослідженню сім'ї як соціального інституту, принципів побудови сімейних відносин, правового статусу її учасників, проблем правового регулювання сімейних відносин присвячені численні праці зарубіжних та українських вчених.

Проблема сімей самотніх мам у нашій країні сама по собі не нова, але розширення причин і джерел утворення таких сімей на тлі сучасної демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні роблять їх проблеми більш складними і вимагають всебічного вивчення і висвітлення. Крім того, що вони несуть постійне психологічне навантаження, поєднуючи виробничу та батьківську ролі, результати емпіричних досліджень і гендерного аналізу змін соціально-економічного становища українців у період реформ свідчать про те, що сім'ї одиноких матерів складають істотну частку серед бідних і найбільш вразливих. Але повсякденні потреби і потреби цих сімей не сприймаються як серйозна державна проблема і не стоять в ряду першочергових завдань.

Над проблематикою одиноких матерів працювали такі вітчизняні науковці як І. Братусь, С. Вакуленко, М. Волошенко, О. Гергега, Л. Гончар, І. Дементьєва, Н. Клімкіна, О. Колечко, О. Кравченко, Л. Лунякова, Є. Пашкова, Л. Повалій, Г. Пастошук, І. Чеховська, Р. Чубук та інші.

Спеціальні, присвячені сім'ям самотніх матерів дослідження, проведені в останні роки в Україні, нечисленні. Тим часом вивчення цієї проблеми вельми актуально, зокрема – для наукового обґрунтування державної політики щодо сім'ї та при розробці різних варіантів ефективної соціальної підтримки найбільш вразливих сімей. Таким чином, надзвичайна актуальність цього питання зумовила вибір теми нашого дослідження **«Специфіка соціальної роботи з самотніми матерями в умовах сучасної України».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 №1059-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання заочної форми у 2020-2021 навчальному році».

Мета дослідження: охарактеризувати специфіку соціальної роботи з самотніми матерями в умовах сучасної України.

Завдання дослідження:

- розглянути соціально-психологічний феномен девіантного материнства;
- дослідити соціально-психологічні аспекти самотнього материнства;
- проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення проблем дисфункціональної сім'ї;

– визначити особливості сучасних технологій соціальної роботи з самотніми мамами.

Об’єкт дослідження: соціальна робота з самотніми мамами.

Предмет дослідження: особливості соціальної роботи з самотніми мамами в умовах сучасної України.

Методи дослідження. Для розв’язання визначених завдань використовувалися загальнонаукові методи дослідження, а саме: теоретичні – комплексний аналіз наукових праць з проблеми, що розглядається, наукових положень психолого-педагогічної, соціологічної літератури – для виявлення сутності понять «самотна мама», «материнська сім’я», «мати-самотнічка», їх критеріїв та показників, методики дослідження та етапів формування; аналіз правової бази в галузі соціального захисту самотніх матерів – для виявлення форм та методів соціальної роботи з цією категорією населення; вивчення й аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження; узагальнення науково-теоретичних і дослідних даних для виявлення умов роботи соціального працівника із самотніми мамами, метод порівняння та систематизації знань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- здійснено смислове й змістовне обґрунтування використання поняття «девіантне материнство» у вітчизняному науковому дискурсі;
- обґрунтовано необхідність продукування новітніх підходів до соціальної роботи із специфічною категорією – мамами-самотнічками в сучасних вітчизняних умовах.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів дослідження даної роботи студентами при підготовці до семінарських занять з дисциплін соціального напрямлення.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної

педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковані у вигляді статті «Одинока мати як об'єкт соціальної роботи» у підсумковій збірці наукових робіт студентів та магістрантів факультету психології, історії та соціології «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи» (ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО), Випуск 11, Херсон, 2019, – С. 12-14.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків, одного додатку, списку використаної літератури (44 найменування). Дослідження викладено на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НЕПОВНИХ СІМЕЙ ТА ОДИНОКИХ МАТЕРІВ

1.1. Соціально-психологічний феномен девіантного материнства

Сьогодні у сучасному суспільстві відбуваються значні перетворення, які породжують нові форми сімейних стосунків. Статистичні дані свідчать про те, що серед осіб чоловічого роду фізіологічно активного та працездатного віку налічується високий відсоток показників смертності, що призводить до певних метаморфоз сімейних стосунків. Це є однією з причин так званих цивільних шлюбів, тобто шлюбів, які є незареєстрованими, і саме це, на нашу думку, веде до появи нових структур у інституті сім'ї, у тому числі і до материнських сімей.

На думку сучасних вітчизняних науковців О. Герєги та М. Волошенко поняття «девіантне материнство» «можна схарактеризувати як відмову дотримуватися права і обов'язку матері перед своєю дитиною» [9, с. 148].

Причинам виникнення проблеми материнства в неповних сім'ях присвячені роботи В. Деларю, Т. Гурко, М. Киблицької, Р. Мухамедрахімова, І. Чеховської та ін. Розглянуті загальні проблеми цих сімей, особливості життєдіяльності одиноких матерів у стані життєвих проблем. Проте соціальні, особистісні, духовні проблеми матерів-одиначок недостатньо вивчені (Р. Мухамедрахімова [32]), а наявні дослідження, як правило, стосуються дореформного періоду і зачіпають загалом матеріальні проблеми сімей одиноких матерів. Материнство жінок-одиначок у юному віці розглядається в роботах Е. Матвєєвої [28], Г. Філіпової [42], Є. Пашкова [34], Г. Радчук [38] та ін.

Зазначимо, що більшість українців за традицією віддають перевагу так званій традиційній сім'ї, тобто це подружня пара – чоловік та жінка з однією, рідше – з двома, трьома дітьми. Але існує ще досить поширений тип сімей – це так звані неповні сім'ї. Неповна сім'я виникає з ряду причин – таких, що залежать від людини або фізіологічних (смерть одного з батьків), таким чином за дитиною / дітьми здійснює догляд один з батьків. Якщо окреслити фактори формування неповних сімей, то зазначимо такі як розлучення, не компенсовані подальшим вступом у шлюб, або роздільне (за різними обставинами) проживання подружжя; овдовіння через передчасну смерть одного з батьків дитини / дітей; позашлюбні народження за умови самотності матері. Як правило, у неповних сім'ях єдиним годувальником залишається мати, часто такі сім'ї називають «материнськими».

Отже, сьогодні в Україні можемо спостерігати зростання неповних сімей, що пов'язано, на думку Г. Пастошук «зі сферою шлюбно-сімейних стосунків: зміна моральних норм у сфері взаємин статей; поширення дошлюбних зв'язків; зміна традиційних ролей (сімейних) чоловіка і жінки; втрата сім'єю своєї виробничої функції; невідповідність молоді до шлюбу; завищені вимоги до шлюбного партнера; алкоголізм і наркоманія» [36, с. 86].

За даними Міністерства соціальної політики в Україні у 2003 році було зареєстровано 27 тис. одиноких матерів, наприкінці 2011 року – 576 тис., а на початок 2016 року – понад 600 тис. [30].

Окрім названих соціальних проблем матерів-одиначок, увагу привертають і психологічні проблеми. Психологічні проблеми можуть виражатися в переживанні стресу, кризовій ситуації, травмуючій події або втраті сенсу буття. Вони виникають непомітно, міцно оселяються у свідомості жінки і перешкоджають нормальній течії життя [28].

У наші дні материнство займає незначне місце в ієрархії цінностей жінки, тому наявна нова модель особистості, яка не забезпечена

відповідною моделлю материнства, так зване девіантне материнство [27].

Девіантне материнство розглядається нами у співвідношенні з деякою нормою материнської поведінки. У нормі поведінка матері стосовно дитини спрямована на збереження і розвиток її фізичного, психічного та духовного здоров'я. Девіантне материнство, з погляду Т. Микової, – це поведінка матері, яка не сприяє збереженню здоров'я дитини, а, навпаки, така, яка перешкоджає, порушує й ускладнює нормальний процес її розвитку. Одним із проявів крайніх випадків девіантної поведінки матері є відмова від дитини вже у пологовому будинку [31].

У працях, присвячених неповним сім'ям, розглянуті загальні проблеми цих сімей, особливості життєдіяльності самотніх матерів і їх життєві проблеми. Проте питання корекції поведінки, психологічного благополуччя і емоційного здоров'я матерів із проблемною поведінкою недостатньо вивчені, а наявні дослідження, як правило, зачіпають матеріальні проблеми сімей самотніх матерів.

Вивчення соціальних і особистісних можливостей материнських сімей, нормалізації їх життєдіяльності в умовах адресної соціальної допомоги набуває все більшої актуальності. Важливим нині є розширення знань про особистісні особливості цих жінок, їх переживання під час вагітності, ставлення до дітей, про взаємозв'язок самотнього материнства і схильності до самогубства. Недостатньо досліджувалися духовно-моральні якості жінки. Духовно-моральні якості жінки цікавлять нас у зв'язку з динамікою моделі материнства, яка є результатом впливу суспільних відносин [31].

Отже, можна говорити про особливу актуальність вивчення психологічної корекції жінок із проблемною поведінкою та матерів-одиначок, які є клієнтами соціально-психологічних центрів матері та дитини.

Девіантне материнство є одним із найактуальніших напрямів дослідження у психології (як у практичному, так і в теоретичному аспекті). Несприятливий для майбутнього материнства перебіг вагітності, а також особливості поведінки жінок, що ведуть до подальшої відмови від дитини, аналізуються в роботах В. Брутмана [5 б], А. Варги, М. Радіонової та ін. На нашу думку, сюди слід віднести проблеми пов'язані не лише з матерями, котрі відмовляються від своїх дітей (В. Брутман) і проявляють у ставленні до них відкриту зневагу і насилля (А. Варга), але і проблеми порушень материнсько-дитячих стосунків, які стають причинами зниження емоційного благополуччя дитини, її відхилень від оптимального психічного розвитку. Окрім того, в сучасному суспільстві спостерігається розрив зв'язків між поколіннями, втрата традиційних способів передачі досвіду (М. Радіонова). Жінка на порозі материнства не має уявлення про елементарні особливості розвитку дитини та свої функції в догляді за нею та у спілкуванні.

В. Брутман однією з причин девіантного материнства вважає несприятливий дитячий комунікативний досвід. Майбутня «відмовниця» була «відкинута» своєю матір'ю з дитинства, що призвело до порушення процесу ідентифікації як на рівні психологічної статі, так і при формуванні материнської ролі. Незадоволена потреба в материнській любові та визнанні не дає змогу «відмовниці» стати матір'ю. В. Брутман вважає, що «для формування нормальної материнської поведінки необхідна ідентифікація з матір'ю, а потім на її основі – емоційна сепарація» [6, с. 39].

Вітчизняні дослідники також усе частіше звертаються до чинників, що впливають на формування материнського ставлення. А. Захаров виділяє низку умов адекватного формування материнського ставлення, серед яких: « «прообраз матері» (вираженість інстинкту материнства і батьківства у прародичів і батьків жінки), бажання мати дітей, установка

на дітей до вагітності, позитивне сприймання вагітності, ніжність до дитини, відчуття жалості та співчуття, близькості з дитиною, а також емоційна чуйність матері» [19, с. 90]. Дослідження девіантного материнства показують, що відмова матері від своєї новонародженої дитини тісно пов'язана з її взаєминами з власною матір'ю. «Майбутня відмовниця відштовхувалася своєю матір'ю з дитинства. Ця материнська депривація не дала їй можливості здійснити природний процес ідентифікації з матір'ю при формуванні материнської ролі» [19, с. 97].

Відмова від материнства, небажання жінки перейняти на себе соціальну роль матері – важкий прояв економічного і духовного стану суспільства. Ми вважаємо, що вирішення цієї соціальної проблеми потребує від спеціалістів розуміння природи відмови жінки від вагітності та народження дитини. На даний момент не існує визначеної відповіді на питання про причини, які спонукають жінку відмовлятися від вагітності, дитини, від ролі матері. Так, жінки, які прийняли рішення перервати вагітність, знаходяться у вкрай складній ситуації та перебувають у депресивно-тривожному стані. У настроях цих жінок домінують страх і напруга, які постійно зростають, а відмова від вагітності та дитини є для них своєрідною розрядкою. Зазвичай, жінки не завжди усвідомлюють реальну причину відмови від вагітності та дитини. Ці причини можна назвати мотивами, коли вони є неусвідомленими.

Традиції суспільної свідомості визначають украй негативне ставлення до матері, що відмовляється від своєї дитини; у пологових будинках така породілля піддається потужному тиску, який змушує її змінити драматичне рішення. Моральний тиск заставляє багатьох жінок виношувати небажану вагітність, що призводить у 40% випадків до народження недоношених дітей (9-10% у популяції), понад 2/3 яких і до пологів, і під час їх отримують мозкові пошкодження різної міри тяжкості. Після народження дитини така жінка трансформує негативне

ставлення на біологічні наслідки небажаної вагітності до свідомо або несвідомо відштовхнутої дитини. Наслідки рішення залишити у себе небажану дитину позначаються практично впродовж усього життя обох (як матері, так і дитини). У такій ситуації, особливо обтяжених матеріально-побутовими проблемами й асоціальним оточенням, відмова від дитини часто є домінуючою альтернативою [22].

Причини відмови від новонароджених надзвичайно різноманітні. Виникнення відмов від материнства зумовлене складною взаємодією соціально-економічних, родинних, етичних, психобіологічних і патологічних чинників. Найвища розповсюдженість відмови від новонароджених серед: незаміжніх жінок; жінок із сімей із низьким матеріальним достатком; жінок, що не мають постійного житла; неповнолітніх і таких, що вчаться; осіб із кримінальним минулим; випускниць сирітських установ [22].

Саме ці найменш соціально захищені групи жінок особливо схильні до психологічних стресів, депресивних станів у період вагітності, а також інших форм психічної патології, у тому числі алкоголізму і наркоманії, тобто таких порушень, які самі по собі можуть змінювати світогляд жінки, породжувати невпевненість у своїх силах, відчуття втрати перспективи, зневіру в завтрашньому дні й тим самим сприяти відмові від материнства [3].

Психологічне тестування жінок, що відмовилися від новонароджених у пологових будинках, виявляє у них емоційну психологічну незрілість, неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість та егоцентризм. Зазвичай, це жінки, які в дитинстві самі піддавалися психологічній девіації та агресії або яким не вдалося вирішити свої дитячі та пубертатні конфлікти. Такі особи бувають зосереджені лише на своїх проблемах, для них характерна наявність відчуття пережитої несправедливості та нестачі любові. Інколи у них спостерігається надмірна залежність від власної матері або батька. У

деяких можна спостерігати явне і, можливо, неусвідомлене прагнення до все нових і нових емоційних переживань, що часто призводить до багаточисельних сексуальних зв'язків, у яких вони не знаходять емоційного задоволення. Особиста незрілість, неготовність сприймати нову соціальну роль і є найважливішими психологічними чинниками, що формують аномальну материнську мотивацію.

З клінічної точки зору, ці прояви часто можна розглядати як розлади особистості (або, як мінімум, ті або інші психопатичні риси). Процес ухвалення рішення відмовитися від новонародженого, як правило, починається задовго до народження дитини [4]. У цей час жінки, зазвичай, переживають важку психологічну кризу, що має в різних випадках різний зміст, проте загальною для всіх є боротьба мотивів: інстинктивному прагненню до материнства і тиску суспільної моралі протидіє зневіра у своїх силах і можливостях, відчуття нездатності та небажання долати життєві труднощі, відсутність матеріальних умов, відчуття втрати (або загрози втрати) соціальної підтримки (не одружується, батьки відмовляться). Вирішальним чинником виступає переконаність у тому, що народження дитини може стати загрозою для реалізації власних соціальних прагнень або, навпаки, відчуття, що мати сама (а через неї і все оточення) є загрозою для благополуччя і навіть життя власної дитини. У багатьох жінок прийняття рішення відмовитися від своєї дитини супроводжується відчуттями психічної напруги, провини і власної гріховності [4].

Одним із напрямів вивчення девіантного материнства є аналіз особливостей матерів, які були позбавленні можливості адекватної взаємодії з дітьми на етапах становлення материнсько-дитячого взаємозв'язку (сепарація у зв'язку з порушенням процесу пологів, неонатальною патологією, передчасними пологами). Ці дослідження показують, що розвиток материнського ставлення пов'язане не лише з

історією життя жінки та її особистісними якостями, але й із особливостями дитини й організацією післяродової взаємодії з нею [6].

У цілому можна відзначити такі характеристики жінок із порушеною готовністю до материнства: емоційна і психологічна незрілість, низька толерантність до стресів, нестриманість афектів; неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість, егоцентризм, прагнення до незалежності; невирішеність дитячих і пубертатних конфліктів; неповна власна сім'я, часто відсутній чоловік, виховується вітчимою; емоційна залежність від матері, не зважаючи на те, що стосунки з нею можуть бути негативними. Дитя для неї – джерело психологічних проблем, страху і тривоги. Воно здається їй недоступним для контакту, чимось незначним і далеким від неї самої.

1.2. Соціально-психологічні аспекти самотнього материнства

Контекст нашого дослідження передбачає розгляд соціально-психологічні аспекти самотнього материнства. Питання психологічних коренів самотнього материнства розглядаються у дослідженнях В. Брутман [2; 3], О. Ворошніної [8], Г. Філіппової [42] та ін. Так, С. Мещерякова [29] при вивченні готовності жінки до ролі матері з'ясувала, що приблизно 40% вагітних жінок із групи, у якій вона проводила дослідження, мали певні особливості, що могли негативно вплинути на контакти з майбутньою дитиною. Її дані співпадали з показниками досліджень Г. Скобло, А. Сєверного, А. Баландіної, які засвідчували, що 50% із обстежених психічно здорових матерів виявилися нездатними сформувати адекватне ставлення до дитини.

С. Мещерякова розглядає ступінь психологічної готовності жінки до материнства як феномен формування особистості загалом. Грунтуючись на вже відомих у психологічній науці даних про значення раннього досвіду емоційної прихильності дітей до батьків, дослідниця

спробувала віднайти такі емоційні сліди у вагітних жінок. Вона розпитувала їх про перші спогади про себе і батьків, про перші дитячі уподобання, прив'язаності, а також про те, якими були друзі дитинства, улюблені ігри, іграшки тощо [29]

Водночас, «... неповна сім'я, в якій проживають тільки мати і син, також має проблеми щодо сприйняття хлопчиком ролі чоловіка при створенні власної сім'ї та в подальшому спільному проживанні з матір'ю, оскільки виникають труднощі із розумінням тих функцій, про виконання яких має дбати тільки чоловік. Дослідники наголошують на тому, що формування у деяких хлопчиків певних жіночих рис характеру – є наслідком відсутності чоловіка в сім'ї, оскільки мама із-за своєї необізнаності не може розповісти синові все те, що знає батько, особливо у суто чоловічих питаннях» [23, с. 17].

Не залишилися поза увагою психолога і особливості материнської поведінки вагітної від моменту зачаття до народження дитини. Відомо, що сам процес вагітності стає важливою сходинкою на шляху до емоційного прийняття власної дитини не лише майбутньою матір'ю, але й батьком. Саме з цією метою майбутніх мам і татусів навчають, як забезпечити правильне дихання немовляти, догляд за ним, якою має бути поведінка під час переймів і пологів. Як мам, так і татусів навчають плануванню батьківсько-дитячих стосунків, заохочуючи пари до фантазування на тему розвитку дитини, її майбутнього. У науковій літературі можна знайти також дані про те, що голоси тат, які розмовляли зі своєю дитиною у другому і третьому триместрах вагітності, їхні новонароджені сини та дочки швидко розпізнавали серед інших голосів, реагуючи на звернення батька припиненням плачу та «уважним вслуховуванням» у те, що він говорить. Феномен розвитку материнської прихильності до немовляти в період вагітності засвідчили також дослідження С. Мещерякової [29].

Для С. Мещерякової показниками позитивного ставлення жінки до ще ненародженого малюка на етапі вагітності були адресованість її думок чи слів до нього, постійне прагнення інтерпретувати рухи плоду, мовби певними дитячими «посланнями» до матері, чутливість до змін у його поведінці тощо.

Важливою ознакою психологічної готовності жінки до материнства, за С. Мещеряковою, виступає її ніби настановлення на стратегію виховання майбутньої дитини. Дуже важливо, на її думку, коли жінка ще на стадії вагітності переймається тим, у який спосіб вона збирається виховувати малюка: чого вона прагне добитися в навчанні дитини чи, можливо, керуватиметься емоційним станом малюка, який сам підкаже, що вона має робити; чи буде вона прагнути дотримуватися строгого режиму в годуванні немовляти, чи, навпаки, керуватися його потребами тощо [29].

Отже, особливості комунікативного досвіду в дитинстві жінки, характер переживання нею вагітності та педагогічні настановлення щодо майбутньої дитини – це ті три складові, які були покладені С. Мещеряковою в основу визначення рівня психологічної готовності жінки до материнства. На допологовому етапі учасницями дослідження були 50 жінок, на післяпологовому, впродовж якого проводилися відповідні «заміри» материнської поведінки (а це 1, 6, 9, 12, 18 місяців; 2 роки; 3 роки), – 30 матерів первинної вибірки. При цьому особлива увага приділялася вивченню психічних властивостей дітей: їх комунікативній, предметній діяльності, пізнавальній активності, емпатії тощо [29].

Щоб отримані дані були більш об'єктивними, застосовувався метод стандартизованого спостереження за взаємодією матері та дитини у 24 різних ситуаціях, як-от: під час годування, пеленання, перевдягання, укладання спати, плачу дитини та її бадьорого стану, гри із застосуванням іграшок із мамою і стороннім дорослим, у ситуаціях дії приємного і неприємного факторів, у присутності та за відсутності

матері, у спільних та окремих видах занять, прослуховуванні музики, читанні тощо.

У результаті С. Мещерякова отримала картину динаміки явищ, пов'язаних з індивідуальним життєвим шляхом майбутньої мами, перебігом її вагітності та способом ідентифікації нею майбутньої дитини, настановленням щодо догляду та виховання дитини та реальним процесом взаємодії, досвідом спілкування з дитиною впродовж трьох років. Такий масив зібраних даних дав змогу психологові виділити три рівні психологічної готовності жінки до материнства [29].

Найнижчий рівень характеризувався наявністю вагань жінки у прийнятті рішення мати дитину, негативних переживань і відчуттів у перший триместр вагітності, формалізованим характером відповідей на питання про майбутню дитину (чимало жінок навіть не пробували вступати з дитиною в контакт, не прислуховувалися до неї, не уявляли її, не придумували їй ім'я). Як правило, жінки, які виявили низький рівень потенційної емоційної прихильності до дитини, дотримувалися позиції «суворого» її виховання та побоювалися її можливої неслухняності. Показово, що ця група жінок у своєму минулому мала переважно емоційно холодні стосунки з власними батьками, відчувала на собі строгість батьківського ставлення, мала скупий досвід гри з ляльками в доньки-матері. Такі жінки схилилися до того, що вихованням дитини слід займатися, коли вік її сягатиме щонайменше 3-4 роки.

На противагу їм, жінки з високим рівнем психологічної готовності до материнства не мали щонайменших сумнівів щодо прийняття рішення мати дитину, раділи, дізнавшись про вагітність, відзначалися домінуванням позитивних емоцій і відчуттів у період вагітності. На відміну від жінок першої групи, вони розгорнуто відповідали на запитання стосовно їх ставлення до майбутньої дитини (переживали відчуття єдності з нею, зверталися до неї, спілкувалися на різні теми,

дослухалися до її рухів, придумували імена тощо). Ці майбутні мами орієнтувалися на м'який педагогічний вплив на дитину, не боялися того, що вона може звикнути до рук чи до соски. А в минулому вони, як правило, відчували глибоку прихильність до своїх батьків, особливо матерів. Всі вони зазначали, що дітей люблять, що в дитинстві багато гралися з ляльками, що віддають перевагу вихованню дитини з раннього віку.

Серед передумов появи такої вразливої категорії як самотні жінки з дітьми є наступні – «розлучення (на сьогодні криза української сім'ї: 61 % подружніх пар розлучаються), позашлюбні народження (збільшення кількості громадянських шлюбів супроводжується ростом числа позашлюбних дітей), вдовство (військових конфлікт на Сході спричинює збільшенню чисельності цієї категорії), усиновлення (посилюється тенденція до усиновлення однією жінкою чи чоловіком) тощо. У цьому контексті соціальна робота має бути орієнтована не лише на поліпшення системи надання соціальних послуг у формі соціального забезпечення та соціального обслуговування, а також на розробку стратегії подолання ранньої вагітності, поліпшення становища жінок на ринку праці та у сфері бізнесу, розширення доступу до освітніх і медичних послуг, виявлення та здійснення соціально-психологічної підтримки на ранніх етапах у процесі шлюбного розлучення» [25, с. 59]

Дослідження контингенту центру соціального захисту (14 досліджуваних жінок), яке тривало впродовж двох років, встановлено значні відмінності у вихованні своїх дітей мамами, що мали високий і низький рівні психологічної готовності до материнства. Так, мами, яким бракувало психологічної готовності до материнства, під час режимних моментів мало розмовляли з дитиною, не використовували «дитяче мовлення», не коментували свої дії та дії дитини, зрідка вживали ласкаві слова, часто не могли визначити, чому плаче дитина, не висловлювати їй співчуття і навіть передражнявали її. При повиванні ці мами майже не

враховували рухи дитини, практикували годування не на руках, а підкладаючи пляшечку в ліжечко. Від них майже неможливо було почути колискових пісень при вкладанні дитини спати. Цікаво, що у спілкуванні з немовлям та у старші роки дитини вони майже не застосовували пестливих, ласкавих інтонацій, найчастіше обмежуючись формальними зверненнями на кшталт: «Наївся?»; «Не виспалась?» [18].

Такі мами у взаємодії зі своїми малюками або не помічали, або ігнорували ініціативу дитини, не співвідносили свої дії з її бажаннями, не повторювали за нею звуків, лепетання, не стимулювали активність дитини посмішкою. Коли дітям пропонувалося погратися якою-небудь іграшкою, ці мами не прагнули зацікавити нею дитину і самі не виявляли жодного інтересу до неї, демонструючи забавку в мовчазний спосіб. Вони не заохочували дитину до спільної гри з нею, віддавали перевагу самотійній грі сина чи доньки.

Низьку прихильність до дитини такі матері демонстрували і надалі, наприклад, дратувалися через прагнення малюка бути ближчим до матері, не вміли у ставленні до сина чи доньки зайняти партнерську позицію. У спілкуванні з дитиною у таких мам було значно більше заборон і наuczвань, ніж заохочень і похвали. На наше прохання охарактеризувати дитину мами цієї групи, як правило, називали нейтральні якості дитини, котрі характеризували або її фізичний стан, або навички самообслуговування [18].

Законодавче визначення одинокої матері надано в п. 5 ч. 13 ст. 10 Закону України «Про відпустки»: це мати, яка виховує дитину без батька. Згідно зі ст. 18-1 ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу на дітей мають «...одинокі матері, які не перебувають у шлюбі, одинокі усиновителі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішення про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матері) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного

стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини. До одиноких матерів також відносяться вдови, жінки, які виховують дитину без батька. До останніх відносяться розлучені жінки, які виховують дітей самостійно, навіть якщо вони отримують аліменти. Одиною вважається і жінка, яка вийшла заміж, але її новий чоловік дитини не всиновив» [43, с. 194].

Така поведінка матерів, на нашу думку, не є ефективною у спрямуванні розвитку емоційних зв'язків, психіки й особистостей дитини, чого не скажеш про матерів із високим рівнем прихильності. Вони багато розмовляли з малюками у процесі виконання режимних моментів, активно коментували як його, так і свої дії, часто використовували «дитячу мову», вживали пестливі звернення до дитини, прагнули утримувати її погляд, емпатійно реагували на плач, вміли точно визначити причину її фізичного чи психологічного дискомфорту. При пеленанні такі мами пристосовувалися до рухів дитини, вмовляли поїсти пестливими словами. Вони не підкладали пляшечку в ліжечко, а годували дитину з рук, не вкладали дитину спати без колискового співу.

Особливо різючі відмінності мами цієї експериментальної групи демонстрували у спілкуванні зі своїми дітьми. Зміст висловлювань завжди був спрямований на особистість дитини, супроводжувався яскравими емоціями радості, задоволення, похвалою за досягнуті успіхи («Як добре ти розмовляєш!») тощо. Мама повторювали за дитиною всі звуки, заохочували до їх вокалізації, стимулювали активність дитини, відповідали на найменші її рухи. Іграшки у спілкуванні з дитиною використовувалися не для того, щоб та не заважала мамі, а як засіб розвитку уваги дитини. Мати сама була учасником гри, ділилась із дитиною своїми враженнями, заохочуючи її грою. Переймаючись фізичним розвитком дитини, набутими нею навичками, мами в оцінці свого сина чи доньки постійно наголошували на їх позитивних особистісних якостях, комунікативних і пізнавальних здібностях.

Одним із вагомих результатів цього лонгітюдного (подовженого) дослідження, на нашу думку, було те, що нам вдалося виявити не лише різні рівні психологічної готовності жінки до материнства, мотивацію та прояви в опікунській діяльності, але й вплив сформованих типів материнства на психічний розвиток дітей. Відмінність між дітьми зазначених груп матерів була зафіксована вже у тримісячному віці. Немовлята, що виховувалися мамами з високим рівнем психологічної готовності до материнства, мали значно вищі показники розвитку спілкування з дорослими, а саме: у плані емоційної включеності у процес комунікації, ініціативності, уміння діяти за взірцем, уміння взаємодіяти спільно, у плані чутливості до оцінки своїх дій, переживання радості при досягненні успіху, в прагненні поділитися радістю, відмовитися від спільної діяльності тощо. Діти жінок, не готових до материнства, демонстрували найнижчі показники комплексу поживлення, здатності розвивати комунікативну ситуацію, включатись у контакт і підтримувати його у грі. З віком психологічні відмінності між двома групами дітей проявлялися ще виразніше. Діти матерів, що були психологічно готові до ролі матері, відзначалися яскравою емоційністю, відкритим і доброзичливим ставленням до людей, високим рівнем ініціативності та допитливості. Вони випереджали своїх однолітків за всіма досліджуваними параметрами: в активності мови, у співробітництві з дорослими, у грі та ін.

Таким чином, готовність чи неготовність до материнства, здатність чи нездатність співпереживати з дитиною мають прямий зв'язок із розвитком почуття прихильності, близькості. Отже, материнство – це складний феномен, що має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні й індивідуальні особливості. У кожній культурі є свій інститут материнства, який як складова частина включає способи виховання жінки як матері. Сьогодні найвиразнішою стає суперечність між зростаючими психологічними проблемами одиноких

матерів і змістом діяльності соціально-психологічних служб, покликаних надавати їм допомогу і здійснювати соціальний захист.

Ми звернули увагу, на те, що в теоретичних і практичних дослідженнях не повністю проведена диференціація труднощів життєдіяльності одиноких матерів залежно від освітнього, професійного рівня, віку в момент народження дитини, що і стане предметом наших подальших наукових розвідок із визначеної проблеми.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ОДИНОКИХ МАТЕРІВ

2.1. Аналіз основних теоретичних підходів до вивчення проблем дисфункціональної сім'ї

Еріх Фромм, один провідний мислитель ХХ століття, розмірковуючи про ставлення батьків до дітей, ставив питання, чи багато хто батьки люблять своїх дітей. Розглянувши численні приклади жадливої жорстокості батьків по відношенню до своїх дітей, Еріх Фромм прийшов до висновку, що люблячі батьки це виняток із загального правила. Дітьми нехтують і не приділяють їм належної уваги. З іншого боку на них покладається непосильне психологічна ноша, і прямо або побічно навіюється почуття відповідальності за все, що відбувається в родині. Співзалежність визначають як патологічну залежність від іншої людини. Співзалежність також визначається, як залежність від відносин, в яких позбавлений самоповаги і почуття власної гідності. Якщо розпадається сім'я, з алкоголіком, то созавісісіміий людина не відчуває полегшення або свободи, навпаки він відчуває порожнечу і втрату сенсу в житті. Така людина створює нову сім'ю, схожу на попередню, і розіграє в ній колишні співзалежних ролі.

Зазначимо, що розділ V-А Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» присвячено допомозі на дітей одиноким матерям. Так у статті 18¹ зазначено, що «Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини або документі про народження дитини, виданому компетентними органами іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку (рішенні про усиновлення дитини), відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в

установленому порядку органом державної реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини» [16] і далі: «Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої на дітей одиноким матерям, не має. При реєстрації цієї жінкою шлюбу з особою, від якої вона має дітей, допомога на дітей, народжених від цієї особи, не призначається» [16]. Стаття 18² цього Закону наголошує, що «Допомога на дітей одиноким матерям призначається за наявності витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, виданого відділом державної реєстрації актів цивільного стану, або довідки про народження, виданої виконавчим органом сільської, селищної, міської (крім міст обласного значення) ради, із зазначенням підстави внесення відомостей про батька дитини до актового запису про народження дитини відповідно до абзацу першого частини першої статті 135 Сімейного кодексу України, або документа про народження, виданого компетентним органом іноземної держави, в якому відсутні відомості про батька, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку» [16]. Аналізуючи законодавство України, можна сказати, що воно є несправедливим щодо жінок та не додержується статей, які прописані в Конституції України про охорону праці та інших правових документах.

Відсутність автономності виключає почуття власної гідності. Людина не вільний від умов. Але вона вільна зайняти позицію по відношенню до них. Працюючи над автономністю, проходить в результаті контролю над своїми думками. Купірувати повторювані думки, зупиняти їх відтворення, повертати думки до свого плану дня і буденних справ. У дорослих дітей алкоголіків таке знання відсутня, діяти з гідністю суперечить самій сутності дітей алкоголіків. У такий

період співзалежному не впорається самостійно, необхідна допомога з боку. Гідність людини складається з невеликих цінностей кожного його вибору.

Почуття власної гідності проявляється в спілкуванні з людьми. Яке взаємодія відбувається між членами сім'ї? Отже робота з співзалежністю буде форма і спосіб побудови відносин з собою, близькими та оточуючими людьми. Людина з почуттям власної гідності дивиться на світ тверезо і реалізовує свої цілі і норми своєї сім'ї або обрані для себе особисто.

Діти з сімей алкоголіків мають підвищену вразливість, емоційність, що сприяє довготривалій емоційної пам'яті. Неприємні події фіксуються в пам'яті, дитина надовго запам'ятовує страх, образи, образи. Так само формуються активні реакції протесту, а також навпаки пасивні реакції, це може бути втеча з дому, уникнення дружніх відносин. Серйозніші пасивні реакції є суїцидальні спроби, метою яких є бажання помститися і налякати. При сімейному алкоголізмі, діти висловлюють свою поведінку в дрібній крадіжці, хуліганстві, бродяжництві, лихослів'ї, в силу їх емоційної нестійкості, загальної нервозності. Дорослі діти алкоголіків отримують негативне виховання, яке згодом заважає їм встановлювати довірчі відносини. В першу чергу це буде проявлятися в труднощі створення шлюбу. Доведено, що такі дорослі діти з сімей алкоголіків рідше одружуються або одружуються. А якщо і вирішуються створити сім'ю, то найчастіше відчують незадоволеність шлюбом і найчастіше відбуваються розлучення.

Жінки, які вирости в сім'ях алкоголіків, найчастіше вибирають чоловіка з подібною залежністю. Оскільки жінки вирости в сім'ях, де заперечували факт алкогольної залежності, було звичним, тому вони не вміють розпізнавати ознак хвороби у своїх потенційних женихів, а з іншого боку їх тягне до чоловіків схожих на їх батьків. У барці у таких жінок, великий ризик мати алкогольну залежність, або стати

співзалежних, і відбувається адиктивний симбіоз. Діти в сім'ях страждають на алкогольну залежність, часто піддаються насильству, а це є яка збільшує фактором у становленні особистісних особливостей.

Процес реабілітації дорослих дітей алкоголіків у кожного протікає індивідуально, але при цьому виділяють загальні складові ведуть до одужання. Це прийняття та усвідомлення свого стану, природне вираження власних почуттів, пошук власних потреб і бажань, прагнення до бажаного образу особистості, наприклад, формування нових переконань, моделей поведінки, Самопрощення. Направляти негативну енергію, яка була сфокусована на саморуйнування, на творчу діяльність.

Як зазначалося вище, за останні десятиліття проблема алкоголізму в нашій країні не зменшується, а має тенденцію до зростання. Згубний вплив етилового спирту на функціонування організму людини вивчено досить давно. Це вплив поширюється не тільки на фізіологію, а й безпосередньо стосується психічного стану хворого, а також впливає на психологічний клімат в родині. Близько 40 років тому увагу дослідників став залучати контингент дітей вирости в сім'ях людей, які страждають на алкогольну залежність.

З'ясувалося, що дана проблема досить поширена в глобальному масштабі. Наприклад, в США близько 40% дорослих людей мають в роду хворих на алкогольну залежність. Дослідники різних країн світу в своїх роботах часто торкаються проблеми дорослих дітей алкоголіків. Найбільший інтерес до цього маловивченого явища відзначався в 60-80-х роках минулого століття, коли були виявлені основні клініко-психопатологічні патерни синдромукомплекса «дорослу дитину алкоголіка». Різні дослідження показали, що ризик захворіти на алкоголізм у дорослих дітей алкоголіка значно вище.

Дорослі діти батьків алкоголіків живуть в нескінченному потоці проблем, не залежно від свого статусу, віку, освіти чи фінансового положення. Особливість таких дітей у тому, що вони з часом ввібрали в

себе деструкцію батьків, зафіксувавши її на рівні світогляду. Наслідком дій дорослих дітей алкоголіків є руйнування себе і своїх близьких через збереження сімейної деструкції. У будь-якій стресовій ситуації дорослий дитина відтворює поведінку батька або матері алкоголіка. Проблема дітей з деструктивних сімей, полягає в тому, що навіть якщо вони і набувають нові навички, їм комфортніше вести себе так само, як вели себе їхні батьки.

Серед питань, які майже не висвітлюються в наукових розробках і що стосується соціального захисту одиноких матерів – це заходи з охорони здоров'я. Адже, жінки цієї категорії досить часто ігнорують свій стан здоров'я на користь отримання медичної допомоги дітям через різні причини: брак часу, завантаженість, фінансове становище, брак знань з формування здорового способу життя та інше. «Через це на часі медико-соціальні послуги, що передбачають консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів тощо. Особливо гостро стоїть питання виховання одинокими жінками дітей з інвалідністю, станом на 2017 р. таких сімей в Україні понад 160 тисяч. Якщо дитина з особливими потребами, яка потребує постійного догляду, виховується в сім'ї самотньої матері, то жінка-мати не має жодної можливості поліпшити матеріальний добробут сім'ї, і їм доводиться жити на пенсію по інвалідності дитини та дитячу допомогу» [25, с. 63].

Теорія М. Боуена є однією з найбільш опрацьованих і впливових в сфері системного сімейного мислення. Мюррей Боуен, засновував свої дослідження на роботах біологів і етологів. Основна ідея його теорії оберталася навколо двох врівноважують життєвих сил: згуртованості і індивідуальності. Критичним показником функціонування емоційної системи є баланс сил спільності - індивідуалізації. Ці дві сили врівноважують одна іншу. У спокійні періоди часу обидві сили

працюють в одній команді. Сили спільності живить універсальна потреба в любові, схвалення, емоційної близькості і злагоді.

М. Боуен прийшов до наступних спостереженнями: він зауважив, що існують певні стереотипи взаємин, які повторюються в поколіннях.

Наприклад, в певній сім'ї існував конфліктний стереотип у відносинах матері і сина. На думку Боуена, якщо конфлікти не відживають свій вік в процесі життя і дорослішання людини, в даному прикладі це син, то це ознака сім'ї з низьким рівнем диференціації її членів один до одного. Боуен вважав, що дана особливість сімейного життя, яка гальмує подальший психічний розвиток дитини, виховує в подібній сім'ї. Якщо такий конфлікт залишиться не відпрацьованим в психічному змісті сина, то він обов'язково спливе в стосунках цієї людини з його власною дружиною. Теорія Боуена про диференціацію підтверджена різними експериментами і використовується дуже активно. Теорія диференціації звучить так: якщо є дисфункція по вертикалі, отже, вона повториться по горизонталі. М.Боуен розробив генограму, систему запису взаємин людей в поколіннях, сформулював принцип диференціації, залишив величезну кількість клінічних спостережень за погано диференційованими сім'ями. Він розмірковував над тим, як сімейне минуле впливає на сімейне даний покоління.

Багато порівнювали положення М. Боуена про сімейний емоційному трикутнику з фрейдовским класичним Едіповим комплексом. Дійсно, між цими концепціями існують паралелі. Однак М. Боуен описував плавно протікає процес взаємовідносин, що охоплює кілька поколінь, в той час як З. Фрейд описував три окремі психологічні позиції всередині сім'ї. Пов'язані між собою «трикутні» аспекти концепції М. Боуена також дозволяють поширити модель, не обмежуючи її конфігурацією «батько - мати - дитина», на групи з більш складними взаєминами, включаючи трудовий колектив і соціальні системи.

Згідно М. Боуен важливо опрацювати емоційні зв'язки з родиною, з якої походить людина, а також досягти оптимального рівня диференціації Я. Під диференціацією Я розуміється наступне: наскільки людина здатна усвідомлювати різницю між емоційним та інтелектуальним процесами. Якщо емоційний та інтелектуальний функціонування разом, то емоції беруть гору над об'єктивністю, над навичкою відсторонитися від ситуації і розумно її проаналізувати, а не йти на поводу у емоцій. Людина, яка не має яскравого злиття емоційного та інтелектуального функціонування успішніше вирішує проблеми, на своєму шляху, зберігає відносини з іншими людьми в рівновазі, займається пристроєм свого життя. М.Боуен виділив профілі особистості для різних рівнів диференціації: особистість з низьким, середнім і хорошим рівнем диференціації Я. Кожна людина схильний до процесу злиття, як в сімейних, так і в соціальних системах, повної емоційної автономії не існує, але якщо підвищити рівень диференціації, то зменшиться суб'єктивність людини в плані переконань і цінностей. Диференціація Я - це ступінь неподільності емоцій і інтелекту людини. Диференціація - це визначення сімейної системи, як і індивідуального функціонування. Диференціація Я - це базове поняття, яке визначає рівень функціонування, ступінь успішності і соціальній адаптації сім'ї і людини. Чим більше злиті емоції і інтелект, тим нижче рівень диференціації та рівень функціонування. Людина здатна широко застосовувати свій інтелект, що дозволяє вести себе розумно в стресових ситуаціях або в емоційно напружених ситуаціях. При оцінці дійсності спиратися на конкретні факти, а в умовах, коли необхідно прийняти рішення брати за основу свої принципи і цілі. Боуен вважає що, чим вище диференціація, тим краще функціонує людина. Він більш гнучкий, адаптивний до стресів і вільніший від різного роду проблем.

Існує шкала диференціації Я, але вона не є психологічним інструментом вимірювання, це скоріше концептуальний прийом. Вона

описує ранг функціонування: у тих, хто перебуває на нижньому кінці шкали, симптоми проявляються найбільш яскраво в перебігу всього життя, а у тих хто знаходиться на високому рівні шкали, симптоми проявляються найменш яскраво протягом усього життя.

Індивіди, яких відрізняє підвищена тривожність, сильно виражений колективізм і недолік самовизначення. Їх реакції на стрес Рєгїднїє і вони не знають точно, як на що реагувати. Таким людям важко міркувати і виважено оцінювати що-небудь. Найчастіше через підвищеної тривожності, такі індивіди, віддаляються або повністю відгороджуються від інших членів сім'ї. Вони знаходяться на самому нижньому кінці шкали. На найвищому рівні шкали знаходяться індивіди, які менш тривожні і реактивні. Вони триматися більш самостійно, більш розважливі, здатні міркувати, думати і рефлексувати. Вони добре пристосовані до життя і при вирішенні різних завдань, бачать багато варіантів. Вони діляться своїми почуттями з іншими при цьому не відчуваючи ніякої тривоги. Чітко виділяють своє Я, не втрачаючи при цьому зв'язку з більшим емоційним союзом, яким є сім'я. Залежно від стресу в системі взаємин з оточуючими або в навколишньому середовищі, стан людини на даній шкалі може змінюватися. Шкала диференціації Я корисна при діагностики і терапії. Психотерапевт оцінює приблизний рівень індивіда і сім'ї за шкалою диференціації, щоб виявити ступінь очікуваних змін індивіда в даній сім'ї. Всі люди функціонують приблизно в межах шкали, тому звертаючи увагу на дану шкалу, можливо нормалізувати сімейні проблеми.

У якості висновку, можна навести думку сучасної вітчизняної дослідниці Л. Гончар: «сім'я не є ізольованим мікроколективом – численні зв'язки поєднують її з різними інститутами, пріоритетне місце з-поміж яких посідають загальноосвітні заклади, які, з огляду на їх специфіку, мають безпосередні постійно діючі контакти як з дитиною,

так і з батьками. Ці заклади володіють значними можливостями щодо надання сім'ї допомоги у вихованні дитини через організацію спеціальної роботи з дорослими її членами» [40, с. 114].

2.2. Особливості сучасних технологій соціальної роботи з самотніми мамами

Кожна історична епоха продукує притаманну їй педагогічну парадигму, що розглядається суспільством як найбільш приваблива модель організації сімейного життя в конкретних соціальних, політичних, економічних і культурних умовах. Ключовими педагогічними питаннями, необхідними у визначенні характерних ознак певної парадигми постають такі: як живе сім'я в цей час і в конкретному місці. Провідну роль у процесі соціалізації людини в суспільстві відіграє сім'я, яка є базовим компонентом прогресивного розвитку будь-якого суспільства та продуктивним механізмом трансляції накопичених знань і культурних надбань від покоління до покоління. Це стосується знань про світ, оточуючий людину, різноманітне за змістом і характером виявів суспільне життя, про сформовану людством субординовану систему цінностей, а також умінь і навичок людини щодо вирішення проблем, виникаючих у процесі взаємодії в тріаді «людина – суспільство – природа».

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» основними формами надання соціальних послуг є соціальне обслуговування та соціальне забезпечення. Розглянемо форми соціального забезпечення цієї категорії громадян згідно чинного законодавства. Відповідно до Ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги», соціальне забезпечення – це матеріальна допомога, яка «надається особам, що перебувають у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги (продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни,

засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації)» [17].

Дитина, яка виховується тільки матір'ю – це вже вагома соціальна трагедія. Щоб допомогти їй швидше знайти сім'ю, працюють фахівці органів опіки та піклування. Взаємовідносини між дитиною і матір'ю-одиначкою є непростими, вони нерідко обмежуються рамками висунутих дистантним батьком умов. Даний тип контактів формується найчастіше тоді, коли відносини між розведеними подружжям або батьком-опікуном і родичами другого з батьків ускладнені нерозумінням, недовірою, конфліктами. У цій ситуації батьки-опікуни «дозволяють» подібне спілкування саме за певних умов, бажаючи продемонструвати своє переважне право на дитину або побоюючись, що він виявиться залученим в конфлікти дорослих людей. Наприклад, бабусі і дідуся з боку колишнього чоловіка пропонується спілкуватися з онуком у вихідні дні в присутності матері без згадок про батька дитини або за умови обмеження часу їх контактів.

Як стверджує Л. Гончар «Сім'я – це основна сфера життя і розвитку дитини. Психолого-педагогічний клімат, який панує в родині, впливає на кожного з її членів і передусім на дітей. Виховна ситуація позначається на їх загальному самопочутті, адекватній самооцінці тощо. Специфіка взаємин у родині багато в чому визначає і характер ставлення дитини до життєвих реалій. Результати останніх досліджень свідчать, що міжособистісні взаємини батьків і дітей стають усе напруженішими, зокрема зникає атмосфера тепла та інтимності між ними. Велика кількість сучасних дітей, особливо підліткового віку, відчують емоційне відторгнення з боку дорослих членів сім'ї. Саме батьки нерідко виступають джерелом напруги у взаєминах з дітьми, транслюють власні страхи, тривоги, агресію, провокують насильницькі дії» [10, с. 112].

У цьому контексті значної актуальності набуває теза про те, що в умовах повної сім'ї дитина більш продуктивно, на відміну від дитини із неповної сім'ї, апроприює моделі поведінки, форми та норми взаємовідносин з іншими людьми, у більш загальному розумінні – засвоює історично мінливі символи культури. Таким чином, людина приєднується до світу ідей, об'єктів культури, творів мистецтва, історичних артефактів тощо. Інтеграція людини в культуру реалізується як процес набуття знань в освітній практиці; внаслідок цього трансформується сфера чуттєвого пізнання індивіда, змінюється світосприйняття людини та загалом – модернізується розуміння оточуючого світу й самої людини в цьому світі.

Соціально-корекційний вплив в цьому випадку має бути націленим на мінімізацію негативних проявів у взаємодії близьких і значущих для дитини людей, відновлення і посилення виховного потенціалу його відносин з родичами окремо проживаючого батька, в тому числі через перетворення зустрічей «святкових», «недільних» родичів з дитиною в реальний виховний процес і дійсно необхідну допомогу. Наприклад, вони можуть сприяти працюючій матері в догляді за дитиною, відвідуванні з ним дитячої поліклініки, спортивних секцій, установ додаткової освіти, організації дитячого дозвілля та літнього відпочинку тощо. Також важливою є можливість використання авторитету дідусів і бабусь, тіток і дядьків з метою виховання дитини, особливо якщо окремо проживає батько відсторонився від цього процесу. Форми надання грошової допомоги родичами пішов батька теж можливо скорегувати, адже ті кошти, які нераціонально витрачаються багатьма з них на «дорогі дрібнички», можуть бути хоча б частково спрямовані на оплату лікування, відвідування дитячого садка, шкільного харчування, навчання в технікумі або вузі тощо.

Сфокусуємо увагу на тому, що особливо актуальною проблемою неповної сім'ї (матері-одиначки) є матеріальне забезпечення. Звісно,

одинокі матері не можуть самостійно забезпечити себе і дитину у фінансовому плані; одночасно виконувати функції матері (турбота і догляд за дитиною, приготування їжі, підтримка санітарно-побутових умов) і батька (фінансове забезпечення сім'ї стабільним заробітком, житлом тощо). Навіть одержання державної соціальної допомоги або аліментів суттєво не покращують ситуацію у неповній сім'ї. До того ж, матері-одиначки, які не працюють; матері з декількома дітьми, які працюють, але не мають житла – опиняються у дуже важкому матеріальному стані. «У цьому випадку соціальний працівник, виступаючи у ролі помічника, міг би: ініціювати виявлення матерів-одиначок, яким необхідна допомога; допомогти в оформленні документів на отримання соціальної допомоги; надати поради з метою розвитку здатності для знаходження оптимального рішення у складній ситуації та активізації внутрішніх ресурсів особистості; звернутися до відповідних благодійних фондів, які могли б надати матеріальну або фінансову допомогу як на утримання матері, так і дітей. Доцільно зазначити, що державні органи влади, громадськість (різні фонди соціальної підтримки населення) надають першочергову матеріальну допомогу неповній сім'ї у вигляді: цільових грошових виплат на харчування і лікування; безпроцентних кредитів для придбання одягу, взуття, предметів першої необхідності тощо. Проте, така допомога не є стабільною і достатньою, надається не регулярно, а тільки у разі крайньої необхідності» [35, с. 289].

Головна мета соціальної допомоги – налагодження дитячо-батьківських відносин, запобігання повернень дітей - так званого «вторинного сирітства». Сім'ї з дітьми-інвалідами, з дітьми-підлітками і сім'ї, які взяли на виховання дітей-родичів, - цим категоріям необхідно особливу увагу. Якщо дитину забрали кровні родичі, як правило, він залишається в звичній, комфортному середовищі. Але і таким родичам-опікунам необхідно допомагати. Основне завдання - не допустити кризи

в сім'ї, забезпечити успішну адаптацію і реабілітацію дитини в нових умовах. Кровні опікуни дуже різні. Тут є і мінуси, і значні плюси. У дитини вже сформована прив'язаність, згладжена або відсутній адаптація. Родинний зв'язок може стати базою для стабільних тривалих відносин в сім'ї. На жаль, частина кровних опікунів підходить до виховання підопічних дітей з тими ж установками, які перешкодили їм у вихованні власних дітей. На корекцію цих установок і повинна бути спрямована робота професійного соціального супроводу.

Як зауважує Р. Чубук «... особливої уваги та соціальної підтримки потребують одинокі матері з дітьми до 3-х років і неповні сім'ї, в яких виховуються троє і більше неповнолітніх дітей. Надзвичайно важливо при цьому: формально або неформально виявляти та оцінювати матеріальні потреби таких сімей; знаходити можливість для матеріального і фінансового забезпечення потреб сім'ї; коректно надавати матеріальну допомогу, не принижуючи гідність матері та психологічне самопочуття дітей. Так, реальною допомогою матері у такій ситуації стане пропозиція про сприяння у пошуках роботи з вищою оплатою тощо. Отож, соціальний працівник, який опікується проблемами конкретної неповної сім'ї, повинен сприяти позитивному пошуку роботи з вищою оплатою» [44, с. 205].

За словами правозахисників, до них постійно звертаються сім'ї, які потрапили в кризову ситуацію через зазначених дефектів законодавства. Йдеться і про проблеми, що виникають при щоденному догляді і нагляді за дітьми бабусями за відсутності матерів (частіше матерів-одиначок), коли ті знаходяться на роботі, в тому числі на заробітках в іншому регіоні, в лікарнях, або з інших об'єктивних причин не можуть бути поруч з дітьми. Формально у батьків є можливість подати заяву про призначення опікуна чи піклувальника своїм дітям на той час, коли вони з поважних причин не зможуть виконувати батьківські обов'язки. У реальності така процедура пов'язана зі збором великої кількості

документів, навіть якщо дідуся чи бабусі живуть в одному будинку з дітьми. При призначенні в опікуни їх розглядатимуть нарівні з іншими кандидатами, звільнивши лише від обов'язку проходити школу прийомних батьків.

Із метою вирішення вказаних проблем соціальний працівник «... повинен скласти програму соціально-педагогічної роботи з сім'єю дитини, в якій має бути передбачено: соціальнопсихологічне, соціально-педагогічне та соціально-правове консультування сім'ї для роз'яснення причин взаємного непорозуміння як у сім'ї, так і в соціальному оточенні та усунення конфліктних ситуацій у відносинах між учителями, учнями та батьками, що дозволяє сім'ї усвідомлено навчитися відстоювати свої права при подоланні труднощів дитини у школі, але при цьому не конфліктувати ні з ким. Зокрема, проведення психокорекційних заходів з сім'єю будуть сприяти: позитивній зміні самооцінки до сімейної взаємодії як у дорослих, так і дітей; усуненню причин негативних стереотипів і продукуванню доброзичливого і шанобливого ставлення одне до одного в сім'ї, в тому числі до дітей» [44, с. 206].

За результатами нашого дослідження можна зробити пропозиції для поліпшення сфери надання соціальних послуг самотнім матерям та запропонувати нові форми соціальної підтримки цієї категорії громадян:

1) жінки не трактуються Законом України «Про соціальні послуги» в окрему категорію, а надання соціальних послуг вбачається на загальних засадах; в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачити додаткові заходи соціально-економічного характеру для підтримки самотніх матерів;

2) потребують удосконалення адміністративно-інституційні, організаційно-змістові та соціально-економічні аспекти соціальних послуг: медичне обслуговування, працевлаштування, психологічна допомога і соціально-педагогічна допомога матерям та їхнім дітям,

здобуття освіти, послуги з відпочинку та оздоровлення дітей, проблема виховання самотніми жінками дітей з інвалідністю тощо;

3) створити умови для долучення недержавних секторів громадянського суспільства до надання соціальних послуг самотнім матерям;

4) розширити діапазон послуг, що зорієнтовані на профілактику соціального сирітства, формування усвідомленого батьківства та соціальну реабілітацію;

5) «вивчати зарубіжний досвід з метою впровадження кращих практик соціальної допомоги на місцевому рівні; ініціювати нові форми соціальної підтримки, серед яких спеціальні освітні курси і тренінги самотніх матерів, послуга «соціальний прокат», соціальні спеціалізовані дитячі магазини, телефони довіри, «гарячі лінії», дитячі кімнати та кімнати малюків, курси для майбутніх та молодих мам, групи самопомоги, центри дозвілля за місцем проживання та інше» [25. с. 63]

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що процедури надання соціальних послуг матерям-одиначкам є достатньо розгалуженими. В окремих випадках вони дублюють загальний порядок діяльності відповідних посадових осіб та суб'єктів звернення, а в окремих – засобами локального правового регулювання визначають особливі його компоненти, що не завжди відповідають інтересам отримувача послуг. Тісно пов'язаними з вказаними є послуги щодо інформування досліджуваної категорії до органів соціального захисту про підстави та порядок отримання відповідних послуг. Детальну правову регламентацію процедури таких послуг набули в аспекті регулювання організації діяльності центрів надання соціальних послуг та частково – безпосередніх суб'єктів їх надання. Контроль за наданням послуг матерям-одиначкам характеризується багатофакторністю та широким методичний інструментарієм. Разом з тим суттєвою проблемою на

сьогоднішній день залишається відсутність інституціоналізованих форм планування та прогнозування як складових управління системою надання вказаних послуг, зокрема на стратегічному рівні. Це унеможлиблює організацію контрольної діяльності в планово-прогностичному форматі, що не сприяє керованому та планомірному розвитку інституту соціальних послуг в Україні.

ВИСНОВКИ

У зв'язку з розглядом основних соціальних проблем сімей одиноких матерів та шляхів їх вирішення, можна зробити висновок, що бідність неповних сімей, недостатня підтримка держави, дефіцит ресурсів соціальної допомоги, потреб матерів в соціальних послугах, проблеми поєднання професійних та батьківських ролей, призводять до стресових станів у матерів, ризику успішної соціалізації дітей, погіршення здоров'я, психологічних проблем дітей і батьків.

Проблема самотнього материнства існує, і ті заходи, які держава робить, недостатньо, для нормального існування неповної сім'ї в рамках інституту соціальної роботи в Україні.

Також необхідно здійснювати пошук оптимальних рішень, видів допомоги та підтримки неповній сім'ї, проводити профілактичні заходи тому що кількість неповних сімей з кожним роком збільшується, зростає число розлучень і, необхідні конкретні заходи по вирішенню проблем такої малозахищеної сімейної групи, як неповна сім'я. Потрібно спиратися на підтримку держави, як з матеріальної сторони, так і в соціальному плані (тобто зробити все можливе, щоб життя цих сімей стало краще, необхідно збільшити розмір допомоги на дітей, створити комфортні умови існування і тощо).

Дані рекомендації допоможуть організувати сімейні стосунки. Рекомендації неповним сім'ям (одиноким матерям):

Було встановлено, що допоможе в коригуванні тривожності підлітка. Визначити що турбує дитину, на даний момент, але не сильно концентруючись на цьому, тому що причина тривоги, як і вік підлітка, будуть змінюватися. Це необхідно лише для того, щоб зловити поточний момент тривоги, процес її виникнення, і як вона працює. І з кожною новою ситуацією, застосовуючи цей підхід, буде все легше і легше справлятися з тривогою. Ще один важливий метод в боротьбі з

тривогою, це встановити дистанцію між собою і тривогою. Можна придумати їй назву, звернути її в жарт або навіть намалювати її на аркуші паперу. Проговорити забавним голосом лякаючі думки і придумати тривозі смішне прізвисько. Відповідно, ви маєте справу з підлітком, і йому це може не сподобається, тому і говорити необхідно дорослою мовою. Ця методика допомагає відсторонитися від тривоги і наділити її в розважальний персонаж. Єдиний спосіб справлятися з тривогою - це практика.

Люди з підвищеним типом тривожності або високотривожні, перебувають в стані негативних емоцій, пов'язаних з насуванням небезпеки або невдалим розвитком подій у взаємодії в соціумі. Цьому сприяє низька самооцінка, постійне очікування негативної реакції на свою адресу з боку оточуючих його людей і невпевненість у власних силах. Відповідно люди даного типу, важко адаптуються до мінливих обставин і важко пристосовуються до нових для них ситуацій.

Випробовувані особи з низьким рівнем тривожності, навпаки легко перебудовуються і адаптуються в ситуації, до зміненої соціальної ситуації. За результатами дослідження можна зробити висновок, що існує певна різниця між самовідношенням осіб з низьким рівнем тривожності, високим рівнем тривожності і середнім рівнем тривожності. Були виявлені деякі особливі відмінності, наприклад такі, як самоінтерес, самозвинувачення, самоповагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогік: Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 343 с.
3. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями в громаді. *Проблеми педагогічних технологій. Зб. наук. праць Волинського держ. ун-ту.* 2004. Вип. 3-4. С. 72-77.
4. Братусь І. В. Технології соціальної роботи з неповнолітніми матерями в США. *Практична психологія та соціальна робота.* 2001. № 10 (35). С. 42- 46.
5. Брутман В. И. Филлипова Г. Г. , Хамитлва И.Ю. Динамика психического состояния женщины во время беременности и после родов. *Вопросы психологии.* 2002. № 1. С. 59-69.
6. Брутман В. И., Радионова М. С. Формирование привязанности матери к ребёнку в период беременности. *Вопросы психологии.* 1997. № 7. С. 38-47.
7. Вакуленко С. М. Проблеми надання соціальних послуг неповним сім'ям на рівні територіальної громади (на прикладі м. Харкова). *Соціопростір: міждисциплінарний збірник наукових праць із соціології та соціальної роботи.* 2010. № 1. С. 215-219.
8. Ворошнина О. Р. Психологическая коррекция депривированного материнства. М.: МОДЭК, 1998. 400 с.
9. Гергега О. Р., Волошенко М. О. Девіантне материнство в сучасному батьківстві. *Теорія і практика сучасної психології.* 2019. №2. Т.1. С.148-150.

10. Гончар Л. В. Сім'я як основне середовище виховання гуманних батьківськодитячих взаємин. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(1). С. 112-121.
11. Гурко Т. А. Вариативность представлений в сфере родительства. *Социологические исследования*. 2000. № 8. С. 90-97.
12. Гущина Т. В. Девиантное материнство как фактор социального кризиса семьи. М.: Пер Сэ, 2006. 526 с.
13. Данилова С. С. Одинокое материнство в общественном мнении. *Социологические исследования*. 2009. № 5. С.138-141.
14. Деларю В. В. Психология отклоняющегося поведения: учебно-методическое пособие. Волгоград, 2004. 136 с.
15. Дементьева И. Ф. Негативні фактори виховання дітей у неповній сім'ї. *Соціологічні дослідження*. 2001. №11. С.25-29.
16. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-ХІІ від 21 листопада 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
17. Закону України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17 січня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
18. Запобігання інституалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей: Методичний посібник. К.: Століття, 2008. 224 с.
19. Долгих А. Г., Захарова Е. И. Содержание и степень гармоничности представлений о материнстве и отцовстве в юношеском возрасте. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*. 2018. №2 С.89-99.
20. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Марченко О. В. Соціальна робота в Україні: Навч. Посібник. К.: Наук. світ, 2003. 233 с.
21. Киблицкая М. Исповеди одиноких матерей. М.: Эслан, 1999. С. 18-24.

22. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
23. Клімкіна Н. Г. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2009. 24 с.
24. Колечко О. Соціально-психологічний феномен девіантного материнства. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 179-190.
25. Кравченко О. О. До питання надання соціальних послуг самотніми матерями в Україні. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. № 2 (12). С. 58-64.
26. Лактіонова Г. М. Соціальний супровід клієнток соціальних центрів матері та дитини за місцем проживання. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2008. №1. С. 15-24.
27. Лунякова Л. Г. Про сучасний рівень життя сімей самотніх матерів. *Соціологічні дослідження*. 2009. №8. С. 86-91.
28. Матвеева Е. В. Анализ материнства с позиции теории деятельности. К.: ВГГУ, 2004. 210 с.
29. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству. *Вопросы психологии*. 2002. № 5. С. 18-27.
30. Міністерство соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/>
31. Микова Т. С. Наркомания как одна из причин девиантного материнского поведения. М.: ВЛАДОС, 2008. 326 с.
32. Мухамедрахимов Р. Ж. Взаимодействие и привязанность матерей и младенцев групп риска. *Вопросы психологии*. 1998. № 2. С. 18-33.
33. Оцінка потреб дитини та її сім'ї. За заг. ред. І. Д. Звереві. К.: Держсоцслужба, 2007. 144 с.

34. Пашкова Є. Р. Соціальний феномен самотньої матері. *Section: Socially-humanitarian sciences and public administration*. 2018. №1. С. 44-47.
35. Повалій Л. В. Специфіка виховання сучасних підлітків у неповній сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кн. 1. К., 2005. С. 287-291.
36. Пастошук Г. Д. Життєдіяльність неповних сімей як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. 2018. Вип.3. Т.2. С. 85-91.
37. Радионова М. С. Причини отказа от материнства. *Человек*. 1996. № 5. С. 113-122..
38. Радчук Г. К. Усвідомлене материнство як актуальна проблема сьогодення. К., 2000. 257 с.
39. Самоукина Н. В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребёнком. *Вопросы психологии*. 2000. № 3. С. 67-81.
40. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник. за ред. О. В. Безпалько. К.: Академвидав, 2013. 312 с.
41. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии. *Вопросы психологии*. 2001. № 2. С. 22-35.
42. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учебное М.: Изд-во Московского института психотерапии, 2002. 240 с.
43. Чеховська І. В. Соціальний захист самотніх матерів: аналіз основних положень законодавства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 191-201.
44. Чубук Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім'ями. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*. 2017. №142. С.204-207.

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я. Юлія Іванівна Сергієвська

учасниці(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна ознака цінності усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів і правил академічної доброчесності;
 - цульової генеральності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил академічної співіснує;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безосередно перегляду наукових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - публікації, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах відносно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, зберігати копії своїх і підручкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилання на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, зокрема та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і ринкових зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, етичними порушеннями;
 - не підроблювати документи;
 - не погіршувати неправдивою та компрометуючою інформацією про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не прощувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на оцінку окремих академічних оцінок;
 - не залучувати й не допускати з'яву в наслідок протидії інших, сексуальні домагання;
 - не зловживати повною матеріально-технічною базою університету та особистістю інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і неетичних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати шкоди в жодному з напрямків або безпосередньо іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до вимог закону, якщо наразі не підтримав Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

28.06.2020
(дата)

(підпис)

Юлія ІСІУК
(ім'я, прізвище)